

een bevrijdingsoorlog tegen een *evil empire*. Wanneer de tekst weer eens dreunt van de trefwoorden als *totally misleading* (180), *utterly wrong* (182), *major distortion* (137), *great mistake* (418) of *fundamental misconception* (xiii, 81), dan kan de lezer er gerust vergif op innemen dat Israel de *grand maître* of diens medestanders als Henry Kamen en R. A. Stradling op de korrel neemt (Wallerstein ontspringt in dit boek de dans). In zijn voorwoord vraagt de schrijver zich af of hij zijn kritiek niet te ver heeft doorgedreven en ik denk dat het antwoord ondubbelzinniger kan zijn dan: *perhaps*. Ook al is het waarschijnlijk juist dat de gevolgen van handelsembargo's op sommige punten groter zijn geweest dan de 'Braudelianen' erkennen, dan nog blijft het feit staan dat de ontwikkeling van het Nederlandse handelssysteem als geheel door dieperliggende factoren dan zulke tijdelijke politieke ingrepen werd bepaald. Telkens als zo'n restrictie werd opgeheven, wisten de Nederlandse ondernemers binnen de kortste keren het verloren terrein op Hanzeaten, Engelsen of Fransen te herwinnen, en vaak zelfs meer dan dat. Kennelijk waren er lange termijn-krachten aan het werk die niet zomaar door politieke interventies ongedaan konden worden gemaakt. Als het stof van de evenementen weer was opgetrokken, stonden de structuren nog altijd recht overeind.

De heftigheid waarmee Israel de 'structurele' historici bestrijdt zou bijna doen vergeten dat hij helemaal niet ontkent dat economische factoren op hun beurt van invloed kunnen zijn op politieke gebeurtenissen. In een *entrepot-based empire* als dat van de Republiek in de zeventiende eeuw acht hij interne politieke en religieuze strijd zelfs onlosmakelijk verweven met economische rivaliteit (64,70). Dat blijkt het best uit zijn bekende artikel over de opstelling van de Hollandse steden inzake vredesbesprekingen met Spanje. De constante oppositie van Leiden, bijvoorbeeld, hing naar zijn mening nauw samen met de belangen van de textielindustrie. De Leidenaren zouden vooral bang zijn geweest, afzetmarkten aan Zuidnederlandse concurrenten te verliezen als de oorlog eenmaal voorbij was. Daarom bleven ze tot het eind toe tegen vrede. Politieke en religieuze argumenten die de stad voor haar verzet aanvoerde waren volgens Israel niet doorslaggevend.

Maar de vraag is, of politiek-religieuze factoren toch niet een meer autonome rol speelden dan de schrijver meent. Leiden had immers sedert het midden van de jaren dertig niet ondubbelzinnig belang bij voortzetting van de oorlog. Voor de grondstoffen voorziening werd de stad sindsdien immers sterk afhankelijk van Spanje, zoals Israel zelf in een nieuw artikel in de bundel duidelijk maakt: 'From the 1630s onwards Spanish merino wool was of vital importance to the Dutch cloth industry owing to Leiden's shift over to the manufacture of high-quality cloth based on Spanish wool' (209). Zolang de oorlog voortduurde, moest de wol via een dure omweg over Engeland worden aangevoerd. Economisch gezien kreeg de stad meer en meer belang bij vrede. De jaren vijftig en zestig waren ook bepaald geen dieptepunt in de geschiedenis van de Leidse lakenindustrie. Misschien had de voortdurende weerstand tegen de vrede dus toch wel primair een religieuze en politieke achtergrond. En dat zou betekenen dat er in een *entrepot-based empire* nog meer tussen hemel en aarde bestond dan Israels scherpe analyse tot nu toe heeft blootgelegd.

C. A. Davids

M. A. Schenkeveld, *Dutch literature in the age of Rembrandt. Themes and ideas* (Utrecht publications in general and comparative literature XXVIII; Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins, 1991, ix + 215 blz., f95,-, ISBN 90 272 2214 2).

Onder buitenlandse historici en kunsthistorici bestaat een aanmerkelijke belangstelling voorde

Nederlandse cultuur van de zeventiende eeuw. Over allerlei aspecten van onze gouden eeuw verschijnen monografieën, catalogi en artikelen. De letterkundige productie vormt echter overwegend een blinde vlek, en dat geldt nog sterker voor de eraan gewijde publikaties van neerlandici. De taalbarrière levert slechts een gedeeltelijke verklaring hiervoor; misschien weegt nog zwaarder een zeker imago van de Nederlandse zeventiende-eeuwse literatuur dat vooral door benadrukking van het contrast met de schilderkunst is opgebouwd. De meest invloedrijke vertolking hiervan vinden we waarschijnlijk in J. L. Price's *Culture and society in the Dutch Republic during the 17th century*, waarin de letterkunde hoofdzakelijk wordt voorgesteld als elitair, conventioneel, uniform en afhankelijk van klassieke modellen. Een voorname doelstelling van het boek van M. A. Schenkeveld-van der Dussen, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht, is het corrigeren van deze onjuiste voorstelling en aan te tonen dat het literaire materiaal niet verwaarloosd kan worden door al wie zich grondig wil bezig houden met deze cultuurperiode, onverschillig of het nu gaat om de politieke, de economische, de religieuze of de artistieke aspecten ervan.

In deze opzet is de auteur, zonder één moment te vervallen in overdreven verheerlijking van het nationale erfgoed, uitstekend geslaagd. Het boek geeft antwoord op het soort vragen dat altijd weer door buitenlandse onderzoekers aan neerlandici wordt gesteld en legt mede door een zeer informatief bibliografisch overzicht het terrein van onderzoek voor hen open. Uiteraard moesten binnen het beperkte bestek keuzes worden gemaakt. Schenkeveld biedt geen chronologische beschrijving van auteurs en genres, maar ordent het materiaal rond een aantal thema's. Overeenkomstig de huidige tendensen in de historische neerlandistiek legt de nadruk op de plaats van de literaire werken in hun sociaal-culturele context, met aandacht voor de vraag naar hun functies en hun publiek. Binnen de afzonderlijke hoofdstukken worden voorbeeldteksten van uiteenlopende auteurs in een verhelderend thematisch verband bijeengeplaatst. Alle citaten worden zowel in het Nederlands gegeven als in zeer geslaagde (rijmende!) Engelse vertalingen van A. F. Harms. Het boek is bovendien ruim voorzien van goed gekozen afbeeldingen.

Het eerste hoofdstuk, 'Poets in society', schetst de politieke achtergrond, de literaire organisatievormen en de sociale positie van de letterkundigen. De conclusie op pagina 35 contrasteert duidelijk met die van Price: 'The overall picture is that of a lively literary community taking a well-defined place in public life and reaching large sections of the population'. De volgende twee hoofdstukken gaan over 'Poetry and religion' en 'Literature and ideology'. Beide verwerken nieuwe inzichten over de rol van de literatoren in de discussies van hun tijd. De bespreking van de religieuze literatuur sluit onder meer aan bij de recente belangstelling voor de Nadere Reformatie, maar geeft vooral een heldere samenvatting van de ontwikkelingen op dit complexe terrein. Ook in het Nederlands was een dergelijke concieze inleiding tot dus ver niet voorhanden.

Hoofdstuk IV, 'The poet and everyday life', heeft duidelijk geprofiteerd van het baanbrekende onderzoek van mevrouw Schenkeveld naar dichters als Bredero, Focquenbroch en Six van Chandelier, die in afwijking van de overwegend op universele waarden gerichte renaissance-poëzie een poëtica van de alledaagse realiteit lijken na te streven. Hier contrasteren de tekstvoorbeelden het sterkst met het door Price en anderen geconstrueerde beeld. Parallellen met de schilderkunst liggen nu wel degelijk voor het grijpen. In de twee volgende hoofdstukken 'Moral landscapes' en 'Literature and the visual arts' worden deze via meer gevarieerd beeldmateriaal verder uitgewerkt. Het is overigens opmerkelijk dat vooral sedert de tentoonstelling 'God en de goden' (1981) er ook een omgekeerde toenadering vanuit de kunstgeschiedenis optreedt, waarbij de raakpunten juist niet in het 'realisme', maar in het

gebruik van mythologische, bijbelse en vaderlandse stof worden gevonden. Kennelijk heeft de contrastieve aanpak zijn tijd gehad.

Het laatste hoofdstuk, 'Holland as a literary and cultural staple market', neemt een afzonderlijke plaats in. Paragrafen over de kennis van vreemde talen, de invloed van de buitenlandse literatuur en de bekendheid met de Nederlandse letteren in vooral Duitsland en Scandinavië illustreren het open karakter van de Nederlandse cultuur van de gouden eeuw, waardoor deze een — bescheiden — rol kon spelen in de internationale culturele transmissie. In de bijlagen van het boek vinden we de tekst van tien complete gedichten met parallelvertaling, een chronologische tabel, suggesties voor verdere studie en een primaire en secundaire bibliografie.

E. K. Grootes

L. P. Grijp, *Het Nederlandse lied in de Gouden Eeuw. Het mechanisme van de contrafactuur* (Dissertatie Utrecht 1991; Publikaties van het P. J. Meertens-Instituut XV; Amsterdam: P. J. Meertens-Instituut voor dialectologie, volkskunde en naamkunde, 1991, 379 blz., f53,-, ISBN 90 70389 28 2).

Het populaire muziekleven van de Nederlandse zeventiende eeuw is in vergelijking met het functioneren van schilderkunst, architectuur of letterkunde betrekkelijk zelden object van wetenschappelijk onderzoek geweest. Zeker bij de liedkunst is een scheiding van disciplines daar mede debet aan: literatuurhistorici bestudeerden teksten uit liedboekjes zonder op de muziek te letten en musicologen deden het juist andersom. Een romantische mythe, sterk gestimuleerd door H. J. Wirths boek uit 1911, *Der Untergang des niederländischen Volksliedes*, wilde bovendien dat de toenemende verburgerlijking in de Republiek de populaire zangkunst langzaam maar zeker om zeep had geholpen. Op het gebied van liederen zou er dus ook niets meer te bestuderen zijn.

Die mythe behoort sinds het verschijnen van het boek van Louis Peter Grijp tot het verleden. Het boek dankt zijn vele verdiensten aan de interdisciplinaire kwaliteiten van de onderzoeker. De auteur is artistiek leider van het ensemble *Camerata Trajectina* en is behalve als theoreticus ook als uitvoerend musicus door en door met zijn materiaal vertrouwd. Daarnaast weet hij door musicologische analyses te paren aan letterkundige inzichten verrassende verbanden bloot te leggen. Het liedmateriaal dat hij gebruikt, blijkt kwalitatief en kwantitatief van grote rijkdom te zijn.

De primaire onderzoeksvraag van deze dissertatie komt voort uit de uitvoeringspraktijk van oude muziek: hoe vindt men de authentieke melodie bij liederen die zonder notenbalken zijn overgeleverd, soms met een korte wijsaanduiding en soms zelfs dat niet? In het begin van de jaren tachtig begon Grijp hiertoe melodieën en strofevormen uit liedboeken in een computerbestand op te slaan en met elkaar te combineren. Dit bestand, 'voetenbank' genoemd, bleek als opsporingsinstrument goed te werken. Inmiddels is het verfijnd en uitgegroeid tot een omvang van zo'n 5.700 liederen uit 57 wereldlijke en geestelijke liedboeken van voor 1650. Via tal van ingangen zijn de liederen te ontsluiten en in relatie te brengen: auteur, titel, beginregel, melodie, wijsaanduiding, strofeschema, aantal regels per strofe, accentuering etc.

Hierdoor is voor het eerst in Nederland 'strofische heuristiek' mogelijk geworden: systematisch onderzoek dat teksten en melodieën aan elkaar kan koppelen. De strofe is het centrale element in het zoekstelsel. Grijps beschrijvingsmethode, die uitgaat van rijmschema's en metriek, doet recht aan de ingewikkelde formele karakteristieken van het Nederlandse vers in de vroege zeventiende eeuw. Vanuit de zoekpraktijk redenerend, formuleert hij voor het lied rijmregels en een metrica waarmee ook de niet-musicologisch geschoolde literatuurhistoricus